

Thomas Riis, Einführung in die Gesta Danorum des Saxo Grammaticus, (University of Southern Denmark Studies in History and Social Sciences vol. 276), Odense 2006, ss. 202.

Znane i cenione przez badaczy przeszłości oraz mitologii na całym świecie *Gesta Danorum* Saxa Grammatyka w Polsce nie cieszą się dużą popularnością, choć jak wykazały wstępne badania Marii Stelli Szacherskiej widać w nich wiele podobieństw do *Chronica Polonorum* Mistrza Wincentego Kadłubka, powstałej niemal w tym samym czasie i napisanej w równie trudnej, erudycyjnej łacinie¹. Dlatego z radością należy przywitać książkę, napisaną w dość powszechnie znanym w naszym kraju języku, o tym ciągle budzącym wiele pytań jednym z najwybitniejszych przykładów średniowiecznej historiografii.

Prezentowana praca autorstwa Thomasa Riisa, Duńczyka, profesora szlezwicko-holsztyńskiej historii krajowej na uniwersytecie w Kilonii, ma stanowić jak sam stwierdził autor we wstępie przedstawienie wyników dotychczasowych badań nad Saxem i jego dziełem oraz zaproszenie do dalszych. Książka składa się z przedmowy, wstępu, sześciu rozdziałów, dodatku oraz wykazu źródeł i literatury.

W rozdziale pierwszym (*Przekaz i autor*) T. Riis omówił stan zachowania kroniki, jej wydania od pierwszego z 1514 r. po ostatnią edycję Jörgena Olrika i Hansa Rædera z 1931 r., skrytykowaną przez szwedzkiego historyka z Lund Lauritza Weibulla. *Gesta Danorum* miało powstać, według T. Riisa, w następującej kolejności: dzieje św. Kanuta ukończył Saxo przed 1202 r., pierwsze dwie księgi nie wcześniej niż w 1205 r., zaś całą pracę zakończył między 1216-1219 r. Autor dzieła miał urodzić się najprawdopodobniej na Zelandii ok. 1160 r., studiował zapewne za granicą (Francja, Włochy?), znał też język grecki. Jest wysoce prawdopodobne, że kronika ta powstała w Skanii, zapewne w Lundzie, głównym centrum dziejopisarstwa duńskiego okresu Waldemarów, gdzie Saxo był kanonikiem archikatedralnym.

Drugi rozdział poświęcony jest kompozycji dzieła. Na jego początku T. Riis przedstawił dwie główne obecnie funkcjonujące w nauce interpretacje autorstwa Kurta Johannessona i Inge Skovgaard-Petersen, dzielących szesnaście ksiąg *Gesta* na cztery sekcje. T. Riis na podstawie różnych zachowanych wersji kroniki oraz ich filiacji doszedł do wniosku, że

¹ Zob. Szacherska 1976.

układ dzieła (a przez to i zawarta w nim ideologia) zostały na przestrzeni XIII w. zmienione, co nie zostało uwzględnione w dotychczasowych badaniach.

Kolejny rozdział poświęcony został źródłom wiedzy Saxa Grammatyka. Autor scharakteryzował tu: tradycję ustną, wiersze, sagi, spuściznę islandzką Pieśń Brávalla, wpływy pisarzy antycznych (m.in. Wergiliusza) oraz średniowiecznych (m.in. Bedy Czcigodnego, Goeffreya z Monmouth, *Kroniki z Roskilde* itd.). Najwięcej miejsca poświęcił jednak T. Riis dokumentom, których naliczył w *Gesta* aż 127, wskazując jednak, że Saxo nie miał zapewne bezpośredniego dostępu do wszystkich. Wśród wykorzystanych przez kronikarza dyplomów znalazły się między innymi dwie bulle papieskie (zwołująca drugą wyprawę krzyżową oraz kanonizacyjna Knuta Lavarda).

Czwartą, najobszerniejszą część pracy poświęcił autor przebadaniu ideologii królewskiej w kronice. Rozważania zaczął omówieniem pojęcia ojczyzny (*patria*). Wynika z nich, że królów duńskich Saxo często nazywał opiekunami, światłem ojczyzny, czy troskającymi się o jej dobro. T. Riis doszedł tu do wniosku, że dziejopis wprowadził w początkowe dzieje Danii model historii starożytnego Rzymu, z którym Saxo stawia swój kraj na równi. Trzeba tu jednak zauważyć, że pozycji „pierwszego” władcy – Romulusa, nie zajął w *Gesta* eponim Dan, ale dopiero trzeci władca Skjold, założyciel nowej dynastii Skjoldungów. Następnie badacz przedstawił kwestię następstwa tronu oraz prawo oporu. Kolejnym poruszonym zagadnieniem było szczęście, przedstawiane w tej epoce jako kobieta z kołem, symbolizującym zmienność. Porównanie do koła pojawia się w kronice jedynie raz, częściej *fortuna* przyjmuje formę abstrakcyjną lub personifikację. Ostatnia część tego rozdziału stanowi omówienie po kolei wszystkich szesnastu ksiąg *Gesta Danorum*, w których doszukuje się T. Riis miejsc szczególnie obciążonych ideologią przez kronikarza. Warto tu wspomnieć, że autor, podobnie jak zresztą cała historiografia duńska, obstatek przy roku 1169 jako czasie zdobycia Arkony przez Duńczyków². Sama kronika kończy się zaś w momencie, gdy Dania pod rządami Kanuta VI jest wolna od roszczeń zwierzchnich cesarstwa, podbiła i zhołdowała Pomorze oraz jego księcia Bogusława I, co z kolei wyeliminowało niebezpieczeństwo grożące ze strony Słowian³.

W kolejnym rozdziale autor starał się sprawdzić jak ideologia zawarta w dziele Saxa ma się do oficjalnej ideologii wyrażanej przez inne źródła z epoki. Na pierwszym miejscu T. Riis zajął się arengami dokumentów królewskich, a następnie z powodu małej liczby źródeł pisanych, ikonografią. Swoje rozważania oparł on na pracy o oznakach władzy i symbolice państwa, pod red. Percyego E. Schramma, wydanej jako trzynasty tom pism *Monumenta Germaniae Historica* w latach 1954-1956. T. Riis przebadął wizerunki na monetach i pieczęciach, których symbolika sugerowała niezależność od cesarza, a nawet zrównanie się pozycji królów Danii z władcami Cesarstwa. Dalej autor omówił program ikonograficzny z kościoła w Vå (w Skanii), gdzie postać monarchy jest odwzorowaniem Boga, oraz południowego portalu z transeptu katedry w Ribe, gdzie obok sceny Sądu Ostatecznego przedstawieni zostali Waldemar I z żoną Zofią i ojcem Kanutem Lavardem. Badacz, zwrócił też uwagę, że symbole narodowe: flaga z krzyżem (pierwszy raz ukazana na monecie z czasów Waldemara I⁴) oraz lwy i serca

² Por. Werlich 1996.

³ Warto wskazać, że ten strach przed Słowianami - najeźdźcami z południa przetrwał w Danii przez setki lat - zob. Migdalski 2012.

⁴ Według tradycji flaga duńska miała zostać zesłana walczącym Duńczykom przez Boga w dniu 15 lipca 1219 r. pod

w herbie królewskim także pochodzą z tych czasów (Kanuta VI). Podobną symbolikę miała też mieć liturgia związana z kanonizowanym w 1169 r. (bulla wydana 8 listopada tego roku) Kanutem Lavartem i datą jego *Translatio* obchodzoną jak wykazał Riis nieprzypadkowo 25 czerwca 1170 r., mimo, że nie był to dzień jego śmierci. Dokonana analiza miała dowodzić, że dzieło Saxa wiernie odzwierciedla oficjalną ideologię królewską epoki duńskiej hegemonii na Bałtyku. *Novum* w niej było w tym czasie pojawienie się obok naśladowania rytu cesarskiego także naśladowanie Chrystusa, co możemy tłumaczyć wpływami bizantyjskimi. Tak wyrażona ideologia była propagowana zwłaszcza w czasach Waldemara I i Kanuta VI, co daje przypuszczenia, że jej promotorem był nie kto inny jak dobrodziej Saxa, wykształcony we Francji arcybiskup Absalon.

W ostatnim rozdziale T. Riis zeprezentował dalsze dzieje *Gesta Danorum*. Warto tu wspomnieć, że ze względu na swoją trudną łacinę już przed 1340 r. kronika ta została skrócona i uproszczona jako tzw. *Compendium Saxonis*, a następnie prawie zapomniana. Odkryto ją ponownie w okresie renesansu, kiedy też ukazało się jej pierwsze wydanie (Paryż 1516). W tym samym stuleciu powołano też w Danii urząd królewskiego historiografa, który miał za zadanie kontynuować dzieło Saxa aż do współczesności, czego w końcu dokonał na przełomie XVI i XVII w. Artild Huitfeldt⁵. Prawdziwy renesans *Gesta* rozpoczęła jednak dopiero epoka romantyzmu i jej powrót do średniowiecznych korzeni, zarówno tych pogańskich, jak i chrześcijańskich.

Książkę kończy dodatek zawierający zestawienie fragmentów wszystkich dokumentów, które mógł wykorzystać w swoim dziele Saxo oraz bibliografia źródeł i literatury.

Paweł Migdalski, Uniwersytet Szczeciński

Bibliografia

- Huitfeldt A. 1600. *Danmarks Riges Krønike. Chronologia I fra Knud VI til Erik Glipping*. Kiøbenhaffn.
- Lind J., Selch Jensen C., Jensen K.V., Bysted A.L. 2006. *Danske korstog – krig og mission i Østersøn*. København.
- Migdalski P. 2012. Bitwa pod Lyrskov w 1043 r. Jak bitwa ze Słowianami stała się antyniemieckim miejscem pamięci dla Duńczyków? W: J.M. Piskorski (red.), *Wojna, pamięć, tożsamość. O bitwach i mitach bitewnych*. Warszawa, 212-222.
- Szacherska M.S. 1976. Mistrz Wincenty a Saxo Gramatyk. *Studia Źródłoznawcze* 20, 46-55.
- Werlich R.-G. 1996. Der Fall Arkonas. Datierung und nationale Geschichtsschreibung. W: H. Wernicke, R.-G. Werlich (red.), *Pommern, Geschichte, Kultur, Wissenschaft. 3. Kolloquium zur Pommerschen Geschichte, 13.–14. Oktober 1993 „Pommern im Reich und in Europa“*. Greifswald, 31-66.

⁵ Danskerborgiem (Tallinem) - zob. Lind, Selch Jensen, Jensen, Bysted 2006, 211n. Huitfeldt 1600.